

УДК 343.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.62>

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ПОСЯГАЮТЬ НА ГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОГО РИНКУ

Крамаренко І.В.,

аспірант кафедри галузевого права

та загально правових дисциплін

Інституту права та суспільних відносин

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ORCID: 0009-0009-6245-9099

e-mail: kramarenko_igor@ukr.net

Крамаренко І.В. Суб'єкт кримінальних правопорушень, які посягають на господарські відносини у сфері функціонування будівельного ринку.

У статті здійснено комплексне дослідження кримінально-правових аспектів визначення суб'єкта кримінального правопорушення у сфері функціонування будівельного ринку. Акцентується, що будівельна галузь України як один із ключових секторів національної економіки водночас є однією з найбільш уразливих до кримінальних посягань через поєднання великомасштабного обігу фінансових і матеріальних ресурсів, складної системи дозвільно-регуляторних процедур, численної участі державних і приватних суб'єктів, а також високого рівня корупційних ризиків. Зазначено, що в умовах сучасної трансформації ринку будівництва, актуальності набуває чітке визначення кола осіб, які можуть виступати суб'єктами кримінальної відповідальності.

У роботі детально проаналізовано загальні та спеціальні ознаки таких осіб. Розглянуто правовий статус посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, які уповноважені приймати рішення у сфері будівництва, керівників підрядних та субпідрядних організацій, інженерно-технічного персоналу, незалежних експертів, контролерів, а також інших учасників, чия діяльність прямо чи опосередковано впливає на якість і безпеку будівельних робіт. Проаналізовано типові кримінальні правопорушення, що характерні для будівельної галузі, зокрема: зловживання владою або службовим становищем, службове підроблення документів, фіктивне підприємництво з метою легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, недотримання вимог техніки безпеки, що створює загрозу життю та здоров'ю громадян.

Особливу увагу приділено проблемі латентності таких злочинів, які часто приховані за формально законною документацією або здійснюються у змові між кількома суб'єктами. У зв'язку з цим, наголошено на необхідності ідентифікації ознак організованої злочинної діяльності у сфері будівництва, включно з фінансовими схемами ухилення від оподаткування, змовами під час державних тендерів, маніпуляціями з технічними умовами та сертифікатами. Розкрито потенційну роль юридичних осіб як суб'єктів кримінально-правового впливу, що особливо важливо в контексті розвитку інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні.

Ключові слова: будівельний ринок, суб'єкт кримінального правопорушення, службова особа, спеціальний суб'єкт, економічна злочинність, зловживання, фіктивне підприємництво, юридична особа, кримінальна відповідальність, корупція.

Kramarenko I.V. The subject of criminal offenses that encroach on economic relations in the field of functioning of the construction market.

The article provides a comprehensive study of the criminal-legal aspects of determining the subject of a criminal offense in the sphere of functioning of the construction market. It is emphasized that the construction industry of Ukraine, as one of the key sectors of the national economy, is at the same time one of the most vulnerable to criminal attacks due to the combination of large-scale circulation of financial and material resources, a complex system of licensing and regulatory procedures, numerous participation of public and private entities, as well as a high level of corruption risks. It is noted that in the conditions of modern transformation of the construction market, a clear definition of the circle of persons who can act as subjects of criminal liability becomes relevant.

The paper analyzes in detail the general and special features of such individuals. The legal status of officials of state authorities and local self-government bodies authorized to make decisions in the field of construction, heads of contractors and subcontractors, engineering and technical personnel,

independent experts, supervisors, as well as other participants whose activities directly or indirectly affect the quality and safety of construction work is considered. Typical criminal offenses characteristic of the construction industry are analyzed, in particular: abuse of power or official position, official forgery of documents, fictitious entrepreneurship for the purpose of legalizing funds obtained by criminal means, non-compliance with safety requirements, which poses a threat to the life and health of citizens.

Special attention is paid to the problem of latency of such crimes, which are often hidden behind formally legal documentation or are committed in collusion between several subjects. In this regard, the need to identify signs of organized criminal activity in the construction sector, including financial schemes of tax evasion, collusions during state tenders, manipulations with technical conditions and certificates, was noted. The potential role of legal entities as subjects of criminal legal influence is revealed, which is especially important in the context of the development of the institution of criminal liability of legal entities in Ukraine.

Key words: construction market, subject of a criminal offense, official, special subject, economic crime, abuse, fictitious entrepreneurship, legal entity, criminal liability, corruption.

Постановка проблеми. Функціонування будівельного ринку є однією з найважливіших складових економічного розвитку держави, оскільки ця галузь не лише забезпечує створення нових об'єктів інфраструктури, але й здійснює модернізацію житлового фонду, розвиток містобудування, вдосконалення інженерних комунікацій та об'єктів соціальної інфраструктури, що мають безпосередній вплив на життя громадян. Успішний розвиток будівельного ринку забезпечує також залучення інвестицій, створення нових робочих місць, підвищення рівня зайнятості та покращення якості життя населення [12, с. 40].

Будівельна галузь є не лише основою для розвитку економіки, але й джерелом значних фінансових потоків, що робить її привабливою для учасників, які мають намір здійснювати неправомірні дії. Однак, поряд з численними позитивними аспектами діяльності будівельної сфери, слід зазначити, що вона є надзвичайно вразливою до різноманітних кримінальних посягань. Особливо це стосується таких злочинних проявів, як корупція, шахрайство, зловживання службовим становищем, фіктивне підприємництво, ухилення від сплати податків, привласнення та розтрата бюджетних коштів, а також численні випадки маніпулювання з дозвільними та сертифікаційними документами, які використовуються для досягнення злочинних цілей. Такі правопорушення не лише призводять до значних економічних втрат, а й сприяють підриву правового порядку, порушенню норм законності в суспільстві, а також створюють додаткові труднощі для добросовісних учасників ринку [9, с. 184].

Особливої складності набуває питання визначення та кваліфікації суб'єктів кримінальних правопорушень у галузі будівництва. Це обумовлено специфікою цієї сфери, у якій кримінальні правопорушення можуть бути замасковані під легітимну підприємницьку чи службову діяльність. Наприклад, відомі випадки, коли організовані злочинні групи діють в рамках будівельних компаній, здійснюючи фальсифікацію документів, завищення вартості робіт, укладання підроблених контрактів, які не відповідають реальним вимогам. Окрім того, використання складної правової структури будівельних процесів дозволяє зловмисникам маніпулювати інформацією та ухилятися від відповідальності, що значно ускладнює процес їх виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності [5, с. 66].

Ще однією складністю є те, що в будівельній галузі часто переплітаються адміністративні та кримінальні правопорушення. Це створює правову колізію, оскільки одні й ті ж самі дії можуть бути кваліфіковані за різними статтями кримінального та адміністративного кодексів. Злочини, пов'язані з фальсифікацією тендерних пропозицій, укладенням підроблених угод, несанкціонованими забудовами чи порушеннями правил безпеки, можуть мати різні правові наслідки в залежності від того, на якому етапі виявлено порушення. У зв'язку з цим, важливим є чітке визначення меж між адміністративними правопорушеннями та кримінальними правопорушеннями у будівельній сфері.

Не менш важливим аспектом є й те, що правопорушення у будівельній сфері часто пов'язані з порушенням прав громадян та безпосереднім впливом на їхні житлові умови, адже велика частина таких злочинів стосується недобросовісних забудовників, що зловживають своїм становищем для отримання незаконних доходів, зокрема шляхом завищення цін, незаконних забудов чи навіть створення фіктивних будівельних компаній. Наслідки таких злочинів можуть призвести до втрат у розмірі мільйонів гривень для держави та громадян, а також порушити права людей, що залишаються без компенсації та можливості захисту своїх прав у судовому порядку [10, с. 1].

Невизначеність і часткові прогалини в законодавстві щодо кваліфікації суб'єктів кримінальних правопорушень у цій галузі є причиною значних проблем у правозастосуванні. Це зі свого боку

ускладнює діяльність правоохоронних органів, а також затримує вирішення питання ефективної боротьби з організованими злочинними групами, які здійснюють свою діяльність в межах будівельного ринку. Залежно від конкретних ситуацій правопорушники можуть діяти як у межах великих будівельних корпорацій, так і в рамках малих приватних підприємств, що додає ще один рівень складності в процес кваліфікації таких злочинів.

У зв'язку з вищезазначеним, виникає потреба в удосконаленні теоретичних підходів до розуміння поняття суб'єкта кримінального правопорушення в будівельній сфері. Це включає як визначення ключових ознак, що характеризують суб'єкта, так і розробку рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-правових норм, що регулюють цей сектор. Питання правильного встановлення особи, яка вчиняє злочин, є критичним для забезпечення належної правової відповідальності та захисту від кримінальних посягань, а також для створення ефективного механізму запобігання правопорушенням у майбутньому [4, с. 57].

Не менш важливим є й питання запобігання безкарності в будівельній сфері, що є одним з основних чинників криміналізації цієї галузі. Зважаючи на масштаби будівельної діяльності та високий рівень корупції, без належного правового контролю та забезпечення невідворотності покарання правопорушники можуть діяти без побоювання за наслідки, що веде до постійного порушення законодавства і зниження рівня правової культури в цілому.

Тому необхідно удосконалювати існуючі правові інструменти та практики, спрямовані на виявлення та кваліфікацію правопорушень у цій сфері, а також вдосконалювати механізми державного контролю та нагляду, що дозволить забезпечити ефективне правове регулювання та захист інтересів громадян і держави.

Метою статті є з'ясування юридичної природи суб'єкта кримінальних правопорушень, що посягають на господарські відносини у сфері функціонування будівельного ринку, визначення його типології, загальних та спеціальних ознак, а також аналіз особливостей кримінальної відповідальності таких суб'єктів у контексті чинного законодавства України.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичні засади поняття суб'єкта злочину традиційно привертати значну увагу вітчизняних науковців-правознавців. Ґрунтовне висвітлення загальних положень інституту суб'єкта кримінального правопорушення знаходимо в працях таких провідних учених, як В.Я. Тацій, М.І. Бажанов, О.М. Джужа, А.І. Рарог. У своїх наукових доробках вони досліджували ключові елементи кримінальної відповідальності, ознаки осудності та вікового критерію, а також висвітлювали особливості кваліфікації злочинів, вчинених спеціальними суб'єктами. Їхні праці становлять методологічну основу для формування загальнотеоретичного уявлення про суб'єкта злочину в контексті кримінального права [3, с. 3].

Разом з тим, у межах більш вузьких досліджень окремі науковці – зокрема, В.А. Клименко, О.П. Кириченко, І.Б. Угрин – приділили увагу проблемам кримінально-правової охорони господарських відносин. Вони аналізували особливості суб'єктного складу у справах, що стосуються економічних правопорушень, зокрема у сфері підприємництва, публічних закупівель, оподаткування, а також при розподілі державних ресурсів. Дослідження цих авторів значною мірою зосереджувалися на вивченні особливого статусу суб'єктів злочинів у господарському обороті, визначенні кола службових осіб, відповідальних за вчинення тих чи інших порушень, та оцінці рівня їхньої кримінальної відповідальності в умовах сучасної економіки [1, с. 14].

Однак, незважаючи на наявність певних напрацювань у сфері кримінально-правової характеристики суб'єкта злочину, питання, що стосуються особливостей правового статусу суб'єктів злочинів, які вчиняються у будівельній галузі, залишаються малодослідженими. Ця проблема є особливо актуальною з огляду на зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із будівництвом, зокрема у контексті розподілу бюджетних коштів, реалізації інфраструктурних проєктів, процедур видачі дозвільної документації та експлуатації об'єктів нерухомості. Складність нормативного регулювання цієї сфери, велика кількість учасників процесу, що мають спеціальний статус (розпорядники коштів, посадові особи контролюючих органів, експерти, підрядники тощо), а також системні корупційні ризики, зумовлюють потребу у глибшому дослідженні особливостей суб'єктного складу злочинів саме в межах будівельного ринку.

Таким чином, можна стверджувати, що проблематика визначення суб'єкта злочину в будівельній сфері потребує комплексного осмислення з урахуванням міжгалузевих підходів – поєднання кримінального, господарського, адміністративного та містобудівного законодавства. Наявний рівень теоретичного опрацювання цього питання не повною мірою відповідає практичним викликам, з якими стикається правозастосовна система. Це обумовлює необхідність проведення подальших наукових досліджень, спрямованих на конкретизацію правового статусу спеціальних суб'єктів у злочинах, що посягають на будівельні правовідносини, а також на розробку ефективних механізмів протидії таким правопорушенням.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень статті 18 Кримінального кодексу України, суб'єктом кримінального правопорушення визнається фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Проте у специфічній сфері, зокрема у будівельному секторі, нерідко йдеться про так званого спеціального суб'єкта злочину. Такий суб'єкт вирізняється наявністю певних професійних знань, специфічного службового статусу або посадових повноважень, які безпосередньо пов'язані з виконанням будівельно-організаційних функцій [2, с. 65]. До кола таких осіб, як правило, належать посадові особи державних органів, які здійснюють контроль за дотриманням будівельних норм і правил (наприклад, інспектори Державної інспекції архітектури та містобудування України); керівники підрядних або генеральних підрядних організацій; службові особи органів місцевого самоврядування, уповноважені приймати рішення щодо виділення земельних ділянок, проектування, фінансування та затвердження об'єктів будівництва; проєктанти, інженери технічного нагляду, особи, які здійснюють експертизу будівельної документації, а також розпорядники бюджетних коштів, що спрямовуються на будівництво об'єктів інфраструктури або соціального призначення [1, с. 15].

Злочини, які вчиняються у сфері будівництва, зазвичай мають економічну мотивацію та спрямовані на одержання неправомірної вигоди, ухилення від податків, перерозподіл бюджетних коштів або реалізацію корупційних схем. До найпоширеніших форм кримінальної діяльності в цьому секторі належать такі правопорушення. По-перше, зловживання службовим становищем (стаття 364 КК України), що полягає у використанні посадовою особою наданих їй повноважень всупереч інтересам служби з метою отримання вигоди для себе або третіх осіб. У будівельній сфері це може виявлятися у сприянні незаконному отриманню дозволів на будівництво, у затвердженні проєктної документації, яка не відповідає вимогам містобудівного або екологічного законодавства, у просуванні інтересів певного забудовника в обхід конкуренції. По-друге, службове підроблення документів (стаття 366 КК України), що проявляється у фальсифікації технічної документації, актів виконаних робіт, сертифікатів відповідності, звітів щодо дотримання будівельних норм. Це може створювати уявну законність об'єктів, що не відповідають технічним або безпековим стандартам [6, с. 52].

По-третє, фіктивне підприємництво (стаття 205 КК України) є ще одним поширеним явищем, коли створюються підставні компанії, що беруть участь у публічних тендерах, забезпечують обіг коштів з метою їх незаконного виведення або мінімізації податкового навантаження. По-четверте, порушення правил безпеки під час виконання будівельних робіт (стаття 275 КК України) має місце в ситуаціях, коли будівельні норми і стандарти свідомо ігноруються заради економії коштів, пришвидшення робіт або через відсутність належного контролю [5, с. 66]. Наслідком таких порушень можуть стати аварії, обвалення конструкцій, травмування або загибель працівників і цивільного населення. По-п'яте, не менш значущим злочином є легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (стаття 209 КК України), яка часто виступає як завершальний етап незаконної діяльності. Будівництво як галузь з великими фінансовими оборотами є зручною сферою для «відмивання» коштів, що реалізується через інвестування в об'єкти нерухомості або продаж квартир за завищеними чи заниженими цінами [9, с. 185].

Суб'єкти таких злочинів, як правило, характеризуються низкою спільних рис. Вони мають високий рівень спеціальних знань у галузі будівництва, фінансів, права, а також добре орієнтуються в нормативно-правовій базі, що дозволяє їм цілеспрямовано використовувати законодавчі прогалини. Їм часто притаманна наявність широкого кола контактів серед представників органів влади, органів контролю, дотичних бізнес-структур, що формує корупційні зв'язки. Крім того, такі особи можуть діяти через складні корпоративні структури, де важко виявити реального бенефіціара або кінцевого власника [11, с. 1].

Особливої уваги заслуговують організовані форми злочинної діяльності в будівельній сфері. У багатьох випадках йдеться не про ізольовані дії окремих осіб, а про складні злочинні схеми, в яких взаємодіють посадовці, забудовники, проєктанти, представники експертних організацій, розпорядники бюджетних коштів. Така злочинна діяльність часто має ознаки організованої групи, створеної з метою систематичного вчинення кримінальних правопорушень, що передбачає підвищену кримінальну відповідальність згідно з частиною третьою статті 28 КК України [7, с. 32].

Окремий аспект становить питання кримінальної відповідальності юридичних осіб. Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом», юридичні особи можуть бути піддані кримінально-правовим заходам у разі, якщо злочин вчинено від їхнього імені, в їхніх інтересах або за їх підтримки [4, с. 46]. У такому випадку можливе накладення штрафів, конфіскація майна або навіть примусова ліквідація юридичної особи як засобу припинення протиправної діяльності. Таким чином, кримінально-правова охорона сфери будівництва передбачає багаторівневу взаємодію між індивідуальною та колективною відповідальністю,

і вимагає від держави послідовної реалізації антикорупційної політики, посилення контролю та вдосконалення законодавчих механізмів, здатних ефективно протидіяти правопорушенням у цій надзвичайно чутливій та стратегічно важливій сфері [6, с. 52].

Висновки. Таким чином, суб'єктами кримінальних правопорушень у сфері будівельного ринку виступають переважно фізичні особи, які мають спеціальний правовий статус, що дозволяє їм впливати на хід господарських процесів. Особливу загрозу становлять службові особи, наділені повноваженнями з надання дозволів, контролю, фінансування або організації тендерів.

Складність кваліфікації таких правопорушень обумовлена їх високим рівнем латентності, професійною замаскованістю дій, а також формалізацією процесів у будівельній галузі. Ефективна протидія цим злочинам потребує чіткого визначення типології суб'єктів, удосконалення системи моніторингу господарської діяльності, забезпечення належного рівня антикорупційної експертизи, а також підвищення відповідальності посадових осіб, задіяних у сфері будівництва.

У подальших дослідженнях доцільно розробити механізми кримінологічного профілювання суб'єктів таких злочинів, з урахуванням їх професійної діяльності, статусу, мотивації та схем, у яких вони діють.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апанасенко К.І. Про особливості дозвільних правовідносин у сфері господарської діяльності. *Economics and Law*. 2019. № 4 (55). С. 13–23.
2. Калініченко Л.Л., Сидорова Ю.Р. Аналіз тенденцій розвитку будівельної галузі та будівельної продукції України. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 4.4 (44.4). С. 64–69. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.4/15.pdf>.
3. Крамаренко І.В. Поняття кримінально-правової охорони господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320962>.
4. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (в схемах): навчальний посібник / А.О. Винник, О.З. Мармура, О.Ф. Пасека; за ред. О.Ф. Пасеки. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 160 с.
5. Латишева О.В., Сайко А.Д. Будівельна галузь України: сучасний стан та її роль у забезпеченні сталого розвитку національної економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 2(56). С. 66–73.
6. Левчинський Д.Л. Основні напрямки методів підвищення ефективності інвестиційно-будівельної діяльності. *Науково-технічний збірник*. 2010. № 94. С. 50–54.
7. Ліпич Л., Чорнуха І., Цимбалюк І. Формування стратегії розвитку будівельного підприємства в умовах інвестиційної конкуренції: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 212 с.
8. Пинда Ю.В. Стратегія розвитку будівельного сектору України: монографія. Львів: Растр-7, 2018. 327 с.
9. Ракевич С.М., Церковна А.В., Орлова Н.В. Сучасні умови функціонування будівельних компаній м. Одеса. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*, 20(2(48)), 2021. С. 184–197.
10. Тенденції будівельного ринку України під час воєнного стану. URL: https://propertytimes.com.ua/blogs/andriy_ozeychuk/tendentsiyi_budivelnogo_rinku_ukrayini_pid_chas_voennogo_stanu.
11. Тенденції будівельного ринку України під час воєнного стану. URL: <https://rautagroup.com/uk/tendentsiyi-budivelnogo-rinku-ukrayini-pid-chas-voyennogo-stanu>.
12. Фісуненко Н. Підходи до дослідження стану будівельної галузі. Забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, можливості, перспективи: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16-17 лютого 2018 року). Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 40–43.